

POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ ÉS KÖZÖSSÉG

Szabó Gabriella

(MTA TK Politikatudományi Intézet)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány célja, hogy a *Politikai kommunikáció Magyarországon 1990–2015* című kutatás számára tisztázza a politikai kommunikáció és a közösség összefüggéseit. Olyan konceptuális keret kidolgozására tesz kísérletet, amely lehetővé ad a politikai kommunikáció által teremtett közösség elgondolására, illetve empirikus kutatások megalapozására. Először sorra veszem a társadalomtudomány azon nagyobb elméleteit, amelyek középpontjában a kommunikáció és a közösség összekapcsolása áll. A deliberatív iskola, a szimbolikus interakcionizmus és a hálózatelemzések alapvetéseit számba véve igyekszem felépíteni az utat egy, a kutatásunk számára felajánlott közösség és politikai kommunikáció-értelmezés bemutatásához. Amellett érvelek, hogy amennyiben közös szemiózis zajlik, szorosabbak a belső kontaktusok, mint a külsők, megfigyelhetünk bizonyos (kommunikatív) értékeket és szabályokat, illetve van valamiféle időbeli tartósság is, beszélhetünk politikai kommunikációközösségről a magyar politikai életben. A politikai kommunikációközösségek tanulmányozásával a politika identitásteremtő és integrációs kapacitásának megértéséhez juthatunk közelebb.

Kulcsszavak: politikai kommunikáció ■ közösség ■ interakció ■ Magyarország.

A *Politikai kommunikáció Magyarországon 1990–2015* című kutatás¹ egyik vállalása a politikai kommunikáció konstitutív szerepének újragondolása. Jelen írás célja, hogy ennek érdekében lefektessen bizonyos alapokat, bevezessen egy szemléletet és meghatározását adja a politikai kommunikáció által létrehozott közösség mibenlétének. Ennek szellemében a szöveget három kérdés alá rendeztem. Először röviden arról szólok, hogy milyen politikai kommunikáció-értelmezésből indulok ki. Szükséges terjedelmet szentelni a politikai kommunikáció általunk alkalmazott meghatározásának, hiszen ehhez kívánok működőképes közösség-értelmezést kapcsolni. Majd azokat a teoretikus kísérleteket mutatom be, amelyek a politikai kommunikációt a közösségproblémához illesztették. Itt két „nagyelméletet” és egy megközelítést tárgyalok, olyanokat, amelyek különösen sokat foglalkoztak a kutatásunk középpontjában álló kommunikáció és közösség problémával. Ezek: a deliberatív hagyomány (annak is a habermasiánus vonala), a szimbolikus interakcionizmus, s végül a hálózatelemzés. Mindegyik a kutatásunk kulcsfogalmairól – politika, interakció, kommunikáció, közösség, szimbólum – fogalmaz meg fontos és

markáns megállapításokat. Inspiráló hatásuk mellett meríték is belőlük, ám saját megközelítem kialakításakor bizonyos pontokon eltértek tőlük. Közöség- és kommunikáció-koncepcióm tehát egyik ismertett hagyományba sem illeszkedik. Kutatásunk fogalmi keretét a tanulmány utolsó, nagyobb egységében ismertetem.

MIT ÉRTÜNK POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ ALATT?²

A politikai kommunikáció kutatásunk számára a széles értelemben vett politikai viselkedés egyik területe. Az interakciók sokaságaként felfogott politikai élet kommunikációs aspektusa abban áll, ahogyan a politikai aktorok az interakciók során hatnak egymásra és az őket figyelőkre, mégpedig vagy szándékosan érnek el hatást, vagy akaratlanul teszik ezt, például a többiek interpretációs tevékenységén keresztül. Az interpretáció megnyilvánulhat cselekvésekben, kognitív, értékelő vagy érzelmi válaszokban.

A politikai kommunikációban általában az intézményes politikai aktorok, vagyis a politikai szervezetek, a pártok és a politikusok a kezdeményezők, ők kívánnak hatni a környezetükre, amelybe a többi intézményes politikai szereplő és további aktorok, így például a tömegmédia, az állampolgárok, a mozgalmak vagy éppen a külföldi környezet tartozik. A politikai kommunikáció sokáig megállt az országhatároknál, a kormányok közötti viszonyok a nyilvánosság elől elzárt diplomáciai utakon formálódtak. Ma azonban egy-egy ügy, esemény vagy történés képes határokon átívelő nyilvános és politikai töltetű interakciókat provokálni, ahogyan azt a magyar médiatörvények 2010–2011-es módosításai vagy az alkotmányozás, illetve a magyar kormánytisztviselőket érintő kitalálási botrány példázza. A politikai szándékok és harcok folyamán, a politikai kultúra, a technikai fejlődés és egyéb körülmények okán koronként változik, hogy mekkora az intézményes szereplők súlya, dominanciája vagy hegemóniája a politikai kommunikációs folyamatokban, milyen a viszonyuk a többi szereplőhöz. Általában az intézményes szereplők és a média viszonyát szokás ebben a tekintetben vizsgálni, de nem kevésbé fontosak az állampolgárok és szervezeteik sem.

A politikai kommunikációt továbbá társas természetűnek tartom, és nem elsősorban a diskurzusban résztvevők, az adott szituációban megszólalók száma alapján. A közösségi aspektusok, ha nagyvonalakban is, de megjelennek Em Griffin *Bevezetés a kommunikációelméletbe* című alapművében (Griffin, 2003: 34–49.). A szerző rávilágít, hogy nincs szakmai konszenzus: az egyes kutatások a teoretikus háttérükből fakadóan eltérően gondolkodnak a kérdésről. A tisztánlátás érdekében Griffin hét elméleti hagyományt mutat be, amelyek közül három a közösségiségben látja a kommunikáció társadalomtudományi, politikai relevanciáját.

Noha a *retorikai hagyomány* a jól megszerkesztett nyilvános beszédre, tehát egy magányos kommunikátor alakjára építi kommunikációképét, az elképzelés szerint a nyilvános beszédekben felsejlenek a politikai közösségekben uralkodó normák, ízlésvilágok, viszonyrendszerek. A *szociokulturális tradícióban* a kommunikáció a társadalmi valóság létrehozójaként, illetve annak megtestesítőjeként jelenik meg. Képviselői szerint a kultúránkat beszéd közben teremtjük meg. Szavaink nem a valóságot tükrözik, éppen fordítva: a valóságról alkotott képünket igazítjuk nyelvünkhöz. A szociokulturális hagyomány hangsúlyozza a kommunikáció közösségi természetét, hiszen felhívja a figyelmet arra, hogy az egymással beszélgető emberek közösen szerkesztik saját társadalmi valóságukat. A *fenomenológiai hagyomány* önmagunk és mások felfedezésében látja a kommunikáció jelentőségét, tehát nagy hangsúlyt fektet arra, hogy feltárja a megszólalók saját hétköznapi tapasztalatainak az értelmezését. Az elképzelés szerint az emberek a maguk számára biztonságos kommunikációs környezet megteremtésére törekcszenek, olyanéra, ahol szorongások nélkül beszélhetik el történeteiket, világról alkotott képüket. A kommunikáció közösségi mivolta itt is felmerül: párbeszéden keresztül közelebb kerülhetünk egymáshoz, jobban megismerjük, és ezáltal elfogadjuk a másikat, miközben magunk is változunk, jobbak leszünk.

A kommunikáció és közösség összekapcsolását voltaképpen a főbb kommunikációelméletek megteszik. Tulajdonképpen nincs ebben meglepő, hiszen ne feledjük, a kommunikáció a latin *communis* (közös) szóból ered, az egyházi latin *communio* kifejezés pedig kölcsönös jogokat és kötelességeket magában foglaló olyan összeköttetésre utal, mely ugyanannak az egyháznak a hit egysége által egybefűzött tagjai között áll fenn. A kapcsolatból való kizárás az *excommunicatio*. Mindennek tudományos megfogalmazásában az antropológus Bronislaw Malinowski járt élen, amikor 1936-os munkájában bevezette a fatikus kommunikáció (*phatic communication*) fogalmát olyan szituációk leírására, amelyekben a megszólalások vagy tettek célja nem információcsere, hanem a társas együttlét igényét szolgáló kötelék megteremtése, fenntartása, megerősítése (Malinowski, 1936: 314.). Malinowski megfigyelésére építve Roman Jacobson már a kommunikáció fatikus funkciójáról beszél, amely nála a társas kapcsolat fennállását ellenőrző verbális megnyilvánulásokat jelöli (Jacobson, 1960).

TEREMT-E BÁRMIT IS A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ?

Mindennek ellenére a politikai kommunikációkutatások többnyire rövidre zárják a politikai kommunikáció és a közösség kapcsolatát: a politikai kommunikációnak nem tulajdonítanak különösebb szerepet, fontosságot a közösség kialakításában, fenntartásában. A leíró elemzések általában a kommunikátor céljai, stratégiai vagy üzleti megfontolásai alá rendelve tárgyalják a politikai

kommunikációt. A normatívák szerint pedig a politikusok megszólalása többnyire hazugság vagy propaganda, a média pártos, az állampolgárok pedig leginkább a politikusok manipulatív törekvéseinek áldozatai.

Nem úgy a deliberatív iskola követőinél, akik a demokrácia központi elemeként tekintenek a kommunikációra. Itt és most nem vállalkozom a deliberatív koncepció teljes felfejtésére, hiszen részletgazdag és néhol egymással is vitában álló irányok jellemzik a hagyományt. Jelen munkában a Jürgen Habermas munkásságára támaszkodó irányzatra fókuszálok, mégpedig azért, mert az európai és a magyar szakirodalomban a nyilvánosság, a közéleti kommunikáció, illetve a közösséget összetartó kommunikatív mechanizmusok elképzelésében a habermasi megközelítés a domináns.

Konszenzus és közösség

A politikai kommunikációkutatásban érdekelt szerzőnek látnia kell, hogy a deliberatív megközelítést a politikai kommunikáció nem érdekli (nem is használja ezt a kifejezést), nyilvánosságról, vitáról, döntéshozatali eljárásról, részvételtől, diskurzusról, kommunikatív cselekvésről írnak a szerzők (Habermas, 1996; Gutmann–Thompson, 2004; Gastil–Levine, 2005; Habermas, 2011). Ennek hátterében talán a politikával szembeni mély bizalmatlanság áll. Itt a politika – amelyet a pártpolitikával azonosítanak – annak konfliktusos természetén keresztül látszik, mely megosztja, egymás ellen fordítja, hideg polgárháborúba sodorja a társadalmakat, ha nem tartja kordában az észjog univerzális normája, s az arra épülő intézményi, eljárási keretek összessége.

Ha a politika szétzilál, akkor a társadalom egyben tartását és a közös célok megvalósításának képességét biztosító mechanizmusokat a politikán kívül kell megteremtteni, s utána a politikát annak alárendelten kell működtetni. Ez a deliberatív megközelítésben bizonyos kommunikatív logikák középpontba helyezését jelenti, aminek a teoretizálásában Jürgen Habermas járt élen. A kommunikatív cselekvés elméletében nemcsak azt vezeti le, hogy a beszéd egyben cselekvés is, hanem arról is ír, hogy ha a kommunikáció konszenzussal zárul, akkor okkal feltételezhetjük, hogy a beszélgetést követő cselekvést is mindegyik fél egyetértése, támogatása övezi majd. A modern társadalmakban az együttműködés Habermas szerint nemcsak a hagyomány, az erőszak és a hatalom, hanem a kommunikáció által is biztosítható. A kommunikáció tehát konstitutív természetű, mert konszenzust teremt, és összehangolja a közös cselekvést. Habermas ötvözi a marxista és a parsonsi gondolatokat: alaptézise, hogy a fejlett kapitalista társadalom válságban van, s e válság egyrészt legitímációs, másrészt integrációs természetű (Andersen, 1990). Ám mindkettőre megoldást hozhat a kommunikáció.

E pozitív kimenet eléréséhez Habermas meghatároz egy ideális beszédhelyzetet, amely két, egymással személyközi kapcsolatban levő ember interakciójára vonatkozik. Az ideális beszédhelyzet *formális*, *kognitív* és *univerzális*. Formális, mert normatív feltételeket és eljárásokat definiál, amelyeket követve a beszélők képesek elvonatkoztatni saját hétköznapi kontextusuktól, megszólalásaik tehát kvázi időtől és tértől függetlenek lesznek. Kognitív, mert racionalitást vár a megszólalók részéről, és azt is feltételezi, hogy a kijelentések racionális alapon mérlegre tehetőek, a vitákban pedig mindig a legjobb érvnek kell győznie. Univerzális, mert minden eljárásnak, feltételnek, normának és érvnek minden egyes érintett számára ugyanazt kell jelentenie (Habermas, 2011).

Az ideális beszédhelyzetre Habermas tehát egy sor kritériumot határoz meg (egyenlőség, uralommentesség, inkluzivitás, nyitottság, őszinteség, stb.), ám számunkra igazán lényeges az az állítása, hogy a plurális társadalmakban a sokszínű politikai közösség úgy tud mindenki megelégedésére működni, ha definiálja, hogy melyek a közös kérdések (a nem közösekéről nem beszél) és elfogadja, hogy e közös kérdésekre a válasz egy meghatározott kommunikációs eljárásban születik meg. Így a konszenzuskereső diszkusszió, illetve annak szabályai határozzák meg a közösség életét.

A Faktizität und Geltung (angolul: *Between Facts and Norms*, 1996) című könyvében Habermas továbbdolgozik az ideális beszédhelyzet és a közösség összekapcsolásán. Célja egy empirikusan is értelmezhető közösségfogalom kialakítása, s ezt a *jogközösség* vagy állampolgári nemzet, máshol *alkotmányos patriotizmus* kategóriája alatt bontja ki. A nemzeti homogenitás (vagy annak illúziója) utáni állapot kohéziós erejét keresi, vagyis abban érdekelt, hogy teoretikusan elgondolhatóvá tegyen egy olyan politikai közösséget, amelyet nem az egységes nemzettudat, de nem is valamilyen transzcendencia (királyság), hanem bizonyos kommunikatív mechanizmusok integrálnak. Habermas egy észjogi alapokon álló, republikánus elmélet segítségével akarja bebizonyítani, hogy az egyre sokfélebb társadalom egyre nagyobb konfliktusai feloldhatók az intézményesített, jogias kommunikációs eljárások sorában. Nincs szükség az etnikai és kulturális háttér által biztosított együvé tartozás érzésére, a politikai közösségnek bárki tagja lehet, aki elfogadja és működteti az ésszerű diszkusszióknak lehetőséget biztosító intézményi és jogi kereteket. A habermasi állampolgár nem izolált, nem haszonmaximalizáló, nem csupán stratégiai kalkulussal cselekvő egyén, hanem nagyon is közösségi lény. Pontosabban kommunikatív módon cselekvő, aki egész (politikai) életét interakciók sora-ként éli, s ezekben mindig a másik megértésére és a konszenzusra törekszik. A habermasi állampolgár érzelmileg is azonosulhat a közösséggel, kötődése azonban elsősorban a jogállami kereteket fenntartó alkotmány felé irányul.

A habermasi elméletben a politikai közösség kialakításának és működésének kulcsa a kommunikáció. Az integráció tehát kommunikáción keresztül

valósul meg. Kutatásunk kulcsszereplői mind tanulmányozhatók Habermas alapján: a politikusok például a parlamenti vitákban történő megszólalásaikon keresztül, a média teljesítménye az objektivitás, a kiegyensúlyozottság, a semlegesség, a közéleti témák szerteágazó és alapos tárgyalásának kritériumai alapján, az állampolgárokról pedig a civil szervezeteken keresztül kaphatunk képet.

Problémát jelent azonban az erős normativitás, a preskriptív megközelítés, illetve az empirikus munkára csak jó néhány előfeltétel elfogadása után alkalmas konceptuális keret. Habermas alkalmazása kutatásunkban azért nehézkes, mert noha őt is a posztnevezeti állapotok érdeklik, a politikai közösséget továbbra is állami vagy még inkább valamiféle szupranacionális keretek között képzelel el. Minket pedig az állam alatti formációk érdekelnek elsősorban. Habermas alapján egy jogias, depolitizált politikai kommunikáció nyomait kellene keresnünk az elmúlt huszonöt év fejleményeiben. Konklúzióink pedig alighanem annyi lenne, hogy a rendszerváltás utáni időszak megteremtette az intézményrendszert, de az alkotmányos patriotizmus kiteljesedéséhez szükséges kondíciók nem jöttek létre. Így az 1990 utáni korszakok leírása is alapvetően a romlás különböző állapotait rögzítené. A politikai kommunikáció közösségi aspektusainak mintázataihoz, illetve azok leírásához bizonyosan nem vinne közelebb. A kommunikáció és közösség habermasiánus elgondolása tehát nem szolgálhat a kutatási kérdésünk megválaszolását segítő empirikus vizsgálatok elméleti hátteréül.

Szimbolikus interakció és közösség

A kommunikáció és közösség megértésére a XX. század közepén szárba szökkenő szimbolikus interakcionizmus alapján is kísérletet tehetünk. A deliberatívhoz hasonlóan ez az iskola is szerteágazó, ám közös pont, hogy az emberek közötti kapcsolatokat kutatását helyezi középpontba, s ezek megfigyelésén keresztül kívánja megismerni a társadalmat. Különösen vonzóvá teszi kutatásunk számára, hogy a társadalmi szerkezet, az intézményi keretek vagy bármilyen egyéb kondíció helyett a mikroszociológiai jelenségekre, a mindennapi életben megtapasztalható interakciókra összpontosít. S noha alapvetően individualista módon gondolkodik, az identitásról is van mondanivalója. Vizsgálatunk állampolgárokat, mozgalmakat és politikusokat érintő alprojektjeit tehát fontos belátásokkal gazdagíthatja George H. Mead, Herbert Blumer és Erving Goffman munkássága.

George H. Mead írásaira alapozva Herbert Blumer mondta ki azt, hogy a társadalmi életünket jelentések, szimbólumok irányítják, amelyek azonban nem eleve adóttak vagy állandóak, hanem a társas helyzetek, az egyének közötti kölcsönhatások, vagyis interakciók eredményeképpen jönnek létre (Blumer,

1969: 80.). A jelentések epizodikus események során kialakuló közösségi termékek, amelyek folyamatosan változnak. Az emberek nemcsak reagálnak egymásra, hanem folyamatosan értelmezik egymás cselekedeteit. Az egyének tehát aktív, kreatív közösségi lények, akik között fennálló kommunikáció konstruktív, mégpedig szimbólumokat teremtő módon.

Mead és Blumer igyekszik kognitív síkra terelni a szimbólumteremtő interakciókat. Meadnál az identitás feltétele a tudat, pontosabban az öntudat, azaz az egyén saját jelentésének tudata (Blumer, 1969: 68.). Az egyénnek akkor van identitása, ha képes tárggyá tenni magát és tudatosítani a saját jelentését. Ez az öntudat teszi lehetővé, hogy viselkedésünket a másikéhoz igazítsuk, és úgy cselekedjünk, ahogyan elvárják tőlünk. Mivel a szimbólumalkotó fogalmaink egy csoport közös termékei, ezért öntudatunk is ehhez igazodik. Másként fogalmazva: én-képünk (ez lenne a „felépített én”) egy részét arra reflektálva alakítjuk ki, hogy az adott közösségben mit gondolnak rólunk. Különösen Blumernél látszik jól, hogy ebben a koncepcióban az egyének tudatos és ön-reflektív lények. Ezenfelül szándékosak is, akik annak a szituációnak tulajdonított jelentések alapján cselekszenek, amelybe éppen belekerülnek. Ez éppen séggel összecseng az állampolgárok önfelhatalmazó gesztusait különös figyelemmel kísérő és a politika szituatív jellemzőjét hangsúlyozó nézőpontunkkal.

A kutató feladata tehát olyan elemzések lefolytatása, amelyekben észlelni tudja az egyének által a saját cselekedeteiknek tulajdonított jelentéseket. E megközelítés a résztvevő megfigyelés, az interjúzás és a kvalitatív tartalom-elemzés felé irányítja a figyelmet. Az empirikus munkákat megkönnyítendő Joel Charon (2007) egyfajta folyamatmodellt is rendelkezésre bocsát. A folyamat első eleme az interakció, itt a kapcsolatok kialakulásának és aktuális megvalósulásának módja tanulmányozható. A második szakasz a „referencia csoport”, itt történik meg a csoporttagok kommunikációjának egymáshoz idomulása. A harmadikban megszilárdul az egyéni nézőpont, amely segít a helyzet meghatározásban és a szükséges lépések megfogalmazásában. Majd megvalósul az egyéni cselekedet (4. szakasz), amelyet a cselekedet hatásainak értelmezése és jelentésekkel való kibővítése követ (5. szakasz). Utolsó lépésként a jelentésadás hatására az egyén perspektívája és helyzetének meghatározása megváltozhat (6. szakasz), ez pedig az egyén jövőbeli viselkedését is befolyásolja. Diskurzuselemzéssel, illetve strukturált interjúkkal mindegyik szakasz feltárható, illetve a csoport átalakulásával, megváltozásával kalkuláló vizsgálattal továbbfejlesztő Charon modellje.

Ami még érdekes lehet kutatásunk szempontjából, az a szimbolikus interakcionizmus szerepekre vonatkozó elmélete. Erving Goffman ír az identitás mások előtt történő bemutatásáról, s ez elvezet minket a szerep-identitás fogalmához (1959). Kiindulópontja szerint az egyéni szocializáció során sokféle szereppel találkozunk, és ezek közül néhányat magunkévá teszünk. Megtanuljuk azt is, hogy eltérő szituációkban hogyan adjuk elő ezeket a szerepeket.

Az én vagyis az identitás több szerep kombinációjából áll össze. Goffman szerint az önbemutató, önmegjelenítés egy adott nyilvános helyzetben nem más, mint az egyének tipikus reagálása egy bizonyos kontextusban. A személyes viselkedés a különböző szerepek felvételével vagy elutasításával kialakított folyamat. Ez alapján elképzelhetjük, hogy az egyén politikai viselkedését számtalan társas inger befolyásolja, vagyis: az ember a szerepei (identitása) alapján dönt politikai helyzetekben is. A politikai viselkedésünket tehát adott társas kontextus aktiválja vagy erősíti meg. Goffman a hatásproblémáról is ír: viselkedésünk során úgy fejezzük ki énünket, hogy azzal hatást gyakoroljunk másokra, ez a benyomáskeltési folyamat (1963). A megszólalók üzeneteket közvetítenek a hallgatóság irányába, amelyek lehetnek szándékosak és szándékolatlanok is. Norman Alexander és szerzőtársai továbbfejlesztették Goffman szerepelméletét, és megalkották a *situációs identitás* fogalmát. Ezzel olyan tulajdonságok körét jelölték, amelyek egy személyt egy bizonyos társas kontextusban jellemeznek. A situációs identitás az adott helyzet révén alakul ki. Az egyének olyan situációs identitás kimunkálásában érdekeltek, amely az adott helyzetben a legjobbnak számít. Alexanderék elutasítják a statikus, tartós, a mindenkori konkrét helyzettől független identitás lehetőségét. Szerintük az énnek nincs szilárd struktúrája, alapja vagy gerince (Alexander–Knight, 1971; Alexander–Lauderdale, 1977; Alexander–Wiley, 1992). Az identitás az egyén aktuális interakcióiból, teljesítményéből előálló helyzeti önmeghatározás. Másként nem is képzelhető el, mint *szüntelenül változó, vibráló-fluktuáló* folyamatként (Hódi, 1987: 209.). A kommunikáció tehát itt is kiemelkedően fontos, mégpedig identitást teremtő módon.

Kutatásunkban támaszkodhatunk a szimbolikus interakcionizmus kapcsolatokra, emberi kontaktusokra építő kiindulópontjára. Hasznos a szimbólumok fontosságára, s a szimbólumteremtésben az egyének aktivitására fókuszáló gondolatok is. Továbbá sokat segít az identitás szituatív és interakciós természetének megvilágítása. A hagyomány a face-to-face, de legalábbis közvetlen kommunikációra alapszik, így például az online társalgások kvalitatív vizsgálatának teoretikus megalapozásában megkerülhetetlen. A nagygyűlések, utcai megmozdulások, egy-egy kisebb mozgalom, vagy politikai szubkultúra (például a radikális jobboldal) elemzésénél azonban gondot jelenthet, hogy a szimbolikus interakcionizmus konverzáció típusú interakciókban gondolkodik, vagyis teljesen más modalitásban, mint a fizikai együttlét során vagy a vizualitás által létrejövő interakciók (Collins, 2008: 339.).

Fontos azonban észlelni, hogy hol vannak a szimbolikus interakcionizmus határai. A mediatisált politikai kommunikáció kifejezetten nehezen illeszthető ebbe a keretbe. A szimbolikus interakcionizmus csoportról szóló elgondolását sem tudom maradéktalanul alkalmazni. Náluk ugyanis a face-to-face kommunikáció jelöli ki a csoport határait, és a csoportot ők ex ante létező entitásként fogják fel. Utóbbi pont ellenkezőleg gondolom! Számukra nem any-

nyira a csoport kialakulása, felbomlása, átformálódása, működése az érdekes, hanem az, hogy az egyén miként találja meg a helyét a csoportban, a csoportnak milyen hatása van az egyénre, illetve az egyéneknek egymásra. Ezek a kérdések távol esnek a kutatásunk érdeklődési területétől.

Kapcsolat és közösség

A társas cselekvők interakcióinak strukturalista nézőpontból történő vizsgálatát találjuk a társadalomtudományi hálózatelemzésekben. Linton Freeman szerint ugyanis a hálózatkutatások a társas kapcsolatok mintázatát az egyén szempontjából önmagában meghatározó jelentőségűnek tartják: azaz viselkedését a kapcsolatrendszerekben elfoglalt helyzete alapján kívánják megérteni. Az elemzések célja a különböző kapcsolati mintázatok leírása, illetve a létrejöttükhöz szükséges feltételek azonosítása (Freeman, 2004: 2.). Azáltal, hogy a hálózatkutatások egymást kölcsönösen meghatározó alkotóelemek rendszert létrehozó, összefüggő egységét feltételezik, különösebb diszkutálás nélkül, a strukturalista hagyományba helyezik magukat. Erre utal Freeman, amikor a társadalomtudományi hálózatkutatások alapjellemzői között az „intuitív strukturalista beállítódást” is megemlíti (uo: 3.). Tudniillik a hálózatelemzésekkel operáló kutatások háttérbe szorítják a társadalmi integráció normatív elképzelését, a viselkedés hit-, érték-, kultúra- vagy normaalapú magyarázatait, és helyettük a vizsgálati alapegység kapcsolathálójának sajátosságaira támaszkodnak.

A network-analízis tulajdonképpen a korai társadalomtudomány elveszett közösségeket emlegető írásainak empirikus cáfolatát adja. A szociológia klaszikus elméletei ugyanis arra épülnek, hogy a modern ipari, urbanizált, mobilis társadalmakban az emberek közötti hagyományos, érzelmi alapon szerveződő, természetes kötelékét (közösség) egy művi, racionális, személytelen és elidegenedett formáció (társadalom) váltja fel (vö. Takács 2011: 2.). Különösképpen az antropológia tett sokat azért, hogy bebizonyítsa: a vérségi és a tradicionális kötelékeken túl is értelmezhetők közösségek a modern, városias társadalomban. A hálózatelemzések pedig a kötelékek jellegének megváltozására mutattak rá. Míg az antropológia figyelme a lokalitás és a szubkultúrák felé fordult, az empirikus szociológiában a közösségről szóló diskurzus jórészt átcsúszott hálózatkutatásba.

Mindennek megalapozásában Barry Wellmann és Barry Leighton játszott kulcsszerepet. 1979-es cikkükben a modern közösségeket nem szomszédsági, hanem hálózati alapon igyekeztek újraértelmezni. Először is leszámoltak a tér determinisztikus erejével: attól még, hogy valakikhez közelebb lakunk, nem biztos, hogy releváns kapcsolatunk is van vele (lehet, de korántsem biztos). Majd pedig azokat a munkákat kritizálták, amelyek az egyének közösségi in-

tegrációját a szomszédsági kapcsolatok erejével mérték. Wellmann és Leighton szerint ezek a kutatások „rossz helyen” keresik a közösséget, s ha nem találtak erős szomszédsági kötelekeket, máris a közösségek elvesztése felett lamentálnak. Wellmannék ajánlata a közösségek nem értékalapú és nem tér által meghatározott kutathatóságával kecsegtet, amelynek alapja az egyének közötti kontaktusok.

A kontaktusokra fókuszálva túlléphetünk a korai szakirodalom értéktelített, gyakran idealizált és romantikus közösségfelfogásán. De ami a legfontosabb: empirikusan alátámaszthatjuk, hogy a modern világunkban egyszerre vannak jelen erős és intenzív belső kapcsolatokra, ám gyenge külső kontaktusokra épülő, markáns határokkal rendelkező közösségek, illetve dezintegrált individuumok, vagy pedig gyenge kötésekkel operáló, bizonytalan határokkal rendelkező közösségek. Saját kutatásaik alapján Wellmann és Leighton szerint a modern élet az utóbbi típusú közösségek kialakulását és működését preferálja. Zárszavukban éppen ezért a gyenge kötések hasznosságára hívják fel a figyelmet. Lehetséges – írják –, hogy a sűrű és intenzív belső kontaktusok erősítik az érzelmi elköteleződést, s jót tesznek a csoportnak. Ám az egyén szempontjából többet hozhat a konyhára, ha inkább több, de kevésbé intenzív kapcsolatot tart fenn, s számos közösség tagjaként éli világát. Ezáltal tulajdonképpen az erőforrásokhoz való hozzáféréseinek esélyét növeli.³

Az, hogy a gyenge kötések nemcsak az egyén, hanem a közösség szempontjából is értékesek Granovetter munkájából (1973) válik világossá. Ő mutatja ki először, hogy a gyenge kötések nagyobb valószínűséggel létesítenek kapcsolatot (képeznek hidat) a közösségek között, mint az erős kötések. A gyenge kötések ereje tehát a makroszociológiai értelmezéseknél is fontos, mert az efféle kapcsolatok összeköttetést teremtenek a társadalmak fragmentált részei között. Granovetter azt is megállapította, hogy minél több hídszerű (gyenge) kötés létezik egy adott közösségben, annál magasabb annak kohéziója. Minél kohézívebb egy közösség, annál inkább képes összehangolt cselekvésre.

Wellmann és Leighton tehát azt állítja, hogy a közösségeket leginkább kapcsolathálóknak alapján lehet kutatni, sőt tulajdonképpen egyenlőségjelet is tesznek a modern közösség és a hálózat között úgy, hogy annak felépítését a személyek közötti interakciókra vezetik vissza. Náluk a közösség tulajdonképpen nem más, mint a kontaktusok által kialakított struktúra. Granovetterrel megtámogatva tehát a társadalomtudományi hálózatelemzés egy nem normatív, alapvetően interakciókra épülő közösségdefiníciót tesz tudományosan elfogadottá, s erős kvantitatív módszertannal operacionalizálhatóvá. A társadalomtudományi hálózatelemzések számunkra különösen fontos megállapításokat tesznek a reciprocitás és a kapcsolati homofília kapcsán. Előbbi a kapcsolatok kölcsönössé válását feltételezi, s az elemzések többnyire megerősítik, hogy idővel a kezdeményezett kapcsolatok nagy valószínűséggel viszonyossá válnak (Csaba–Pál, 2010). A homofília pedig azt jelenti, hogy azok az aktorok, akik

sok hasonló tulajdonsággal rendelkeznek, nagy valószínűséggel állnak szoros kapcsolatban egymással. És fordítva: az egymással szoros kapcsolatban állók nagy valószínűséggel rendelkeznek hasonló tulajdonságokkal. A homofília testvérhipotézise a heterofóbia: feltételezhető, hogy akik nagyon sok ellentétes tulajdonsággal rendelkeznek, nagy valószínűséggel minimális kapcsolatban állnak egymással. Angelusz Róbert és Tardos Róbert munkáiból tudjuk, hogy a magyar politikában érvényesül a kapcsolati homofília, amely erősíti a különböző pártszimpátiával rendelkezők tömbösödését (2011). Angeluszék vizsgálata alapján joggal gondolhatjuk, hogy a magyar társadalomban van egy jobboldali és egy baloldali tömb, 2010 után pedig feltételezhetünk egy masszív szélsőjobboldali blokkot is.

A kutatásunk haszonnal alkalmazhatja a hálózatelemzések nem normatív megközelítését. Ezen keresztül látható ugyanis, hogy a szimbolikus interakcionizmus által leginkább pozitív kontextusban és kooperatív céllal emlegetett interakció nemcsak szép és kellemes, hanem csúnya és kellemetlen is lehet. A hálózatkutatók azonban többnyire elutasítják az interpretatív vagy kulturalista magyarázatokat, és nem tudnak mit kezdeni az identitás, a szimbólumok, a hit, az érték, a jelentés és a rítus fogalmával (White és mtsai., 1976). Ehhez képest nagy változást indukálhat Jan Fushe felszólítása, miszerint „a hálózatkutatásnak foglalkoznia kell a struktúra és jelentés összjátékával” (2009: 51.). A kapcsolatháló-elemzésnek nagyon is szüksége lenne interpretatív módszerekre, amennyiben a hálózat elemei között fennálló kapcsolat jelentését szeretnék megérteni. Mit jelent az interakció a politikában? Egyetértést? Konszenzusra törekvést? Annak jelzését, hogy akivel szóba állok, az fontos szereplője a politikai életnek? Hogyan értelmezzük a médiában megfigyelhető interakciókat? Vajon a kiegyensúlyozottság követelményének tesz eleget a sajtó, ha bemutatja, hogy máshol másként beszélnek a politikáról? Esetleg inkább arról van szó, hogy a nézőinek kíván viszonyítási pontot adni, amelyhez képest könnyebb megfogalmaznunk, mi mit gondolunk, kivel értünk egyet és kivel nem? Lehetséges, hogy az interakciónak az ingroup/outgroup konstrukciók megteremtésében van konstitutív szerepe? Ha ezekről akarunk megbizonyosodni, akkor a politikai kommunikációközösségek mibenlétét aligha lehet csupán a hálózatkutatás eszközeivel megfogni, kikutatni, megérteni.

HOGYAN GONDOLJUK EL A KÖZÖSSÉG ÉS A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ KAPCSOLATÁT?

A tanulmánynak ezen a pontján kísérletet teszek a kutatásunk számára felajánlott „közösség és politikai kommunikáció” értelmezés bemutatására!

Olyan közösség-elgondolást kezdeményezek, amelyben a kommunikációnak az *ingroup/outgroup konstrukcióhoz*⁴ van köze. Ebben a konceptuális keret-

ben, ha nem is pontosan az andersoni értelemben, de egy *elképzelt közösségről* lenne szó, amely mutatkozhat szituatívként, fluidként és efemerként, mint például egy nagygyűlésen vagy egy policy diskurzus köré épülve, de mutatkozhat időben tartós, közös jel- és jelentéstermelést végző, egymással többretegű és sűrű interakcióban álló, de különböző intézményi háttérrel rendelkező entitások viszonyaként. „Elképzelt”, mert nincs szükség a tagok között face-to-face kommunikációra ahhoz, hogy összetartozásukat megvallják és megélik. *Elképzelt* mert létezhet állam alatti, országhatárokon átívelő, de akár azzal egybeeső közösség is – a földrajzi kötöttségtől a kapcsolatháló-elemzések, de az antropológia is elbúcsúzott már (például Brint, 2001). S végül: *elképzelt*, nem pedig *képzelt*, hiszen pusztán egy kommunikátor buzgó aktivitása ellenére sem lehet belebeszélni az emberekbe az összetartozást, amennyiben azok számára az illető ajánlata, illetve a meginvitált továbbiak köre nem elég vonzó, hiteles, megbízható, stb.

A politikai kommunikáció és a közösség viszonyának diszkutálására Horváth Szilvia, illetve Szabó Márton és Szűcs Zoltán Gábor munkái is támpontot adnak. Előbbi a politikai filozófia, utóbbiak a politikaelmélet szemszögén keresztül vizsgálják a diskurzusok szerepét, mibenlétét a politikai közösségek életében. Jelen tanulmány számára különösen hasznos a *rivalizáló kooperáció* elgondolása, hiszen általa a demokrácia egyik jellegzetességeként értelmezhetjük a nyilvános politikai vitákat, ahol napvilágra kerülnek az ellentétek, megmutatkoznak és elmondhatóvá válnak a felek közötti különbségek, ám a vita *intézményesítésével* (Szabó, 2003; Szűcs, 2010: 23–25.), vagy valamiféle *közös tudat* (Horváth, 2013) okán a konfliktus nem eszkalálódik polgárháborúvá.

Az általam javasolt koncepció az alkalmazott nyelvészet által az írott kommunikáció tanulmányozására kialakított diskurzusközösséghez (discourse community⁵) hasonlatosan *választott közösségre* utal, amelybe nem születünk vagy akaratunkon kívül, hanem tudatos döntésünk, és e döntés nyilvánosságra hozatalával kerülünk (Swales, 1990: 9). Anthony Cohenre támaszkodva köthető a közösség a jelentéshez, Cohen így is írja: „Az emberek szimbolikusán konstruálnak közösséget; a jelentés forrásává és tárházává teszik, és az identitásuk referensévé.” (Cohen 1985: 118.). A hálózatelemzésből pedig használható a kontaktusok fontosságát hangsúlyozó elgondolás, amely a közösség határaitól, illetve szerkezetéről árulkodik.

A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓKÖZÖSSÉG MEGHATÁROZÁSA

Politikai kommunikáció által meghatározott közösségről beszélhetünk, ha közös jel- és jelentéstermelés zajlik, azonosíthatóan szorosabbak a belső kontaktusok, mint a külsők, megfigyelhetünk bizonyos (kommunikatív) értékeket és szabályokat, illetve van valamiféle időbeli tartósság is.

Javaslatom az, hogy tekintsük ezt a fajta közösséget olyan formációnak, amelynek vannak az alakzathoz kötődő és kulturális aspektusai. Előbbi alatt azt értem, hogy egymáshoz képest hogyan helyezkednek el a szereplők. Intuitíve gondolhatjuk, hogy a baloldali és a jobboldali (Fidesz) közösség alakzata jelentősen eltér, elég csak a vezér/vezérnélküliség problémájára gondolni. Ráadásul úgy tűnik, hogy a baloldal így-úgy, de elműködik vezér nélkül is, tehát feltételezhetjük, hogy ez nem csupán egy rövid átmeneti állapot, amely mondjuk Gyurcsány Ferenc visszatéréséig áll fenn.⁶ Kulturális aspektus alatt pedig a jelek, jelentések, normák, preferált kommunikációs terek és modalitások, illetve jellemző szerepek dimenzióját értem.

Ebben a gondolatkörben nincs szükség a közösség prepolitikai előfeltételeire: a politikai értelemben vett összetartozást nem a vérségi, nyelvi, történeti előzményekre építjük. A közösség körülírásához intézményi keretekre sem támaszkodom, s meghatározott kommunikációs minőséget (racionalitás, konszenzusra törekvés) sem kötök ki. Nagyon egyszerűen szólva, egy nagygyűlésen történő „*Orbán takarodj!*” skandalás ugyanolyan értékes outgroup konstrukciós eszköz, mint egy Népszabadság-publicisztika vagy mint egy parlamenti képviselő országgyűlési beszéde vagy egy politikus Facebook-posztja.

Ezzel viszont módszertanilag hozzájuk magunkat nehéz helyzetbe, hiszen aligha tárthatók fel egy és ugyanazon operacionalizálási rendben a nagygyűlések történései, a social media, a parlamenti vitanapok és a hagyományos tömegkommunikáció. A módszertani probléma mellett tisztán kell látni e koncepció határait is. Nem állítom azt, hogy minden egyes politikai megszólalás azért születik, mert a kommunikátor egyik, másik, harmadik kommunikáció-közösség tagjaként óhajtja magát láttatni. Miként azt sem gondolom, hogy a politika semmi másról sem szól, mint közösségteremtésről. Félő, nem találok választ arra a kérdésre sem, hogy mi van előbb, a közösség vagy a politikai kommunikáció. Lehetséges, hogy azért nem, mert nincs is minden helyzetre érvényes, egyirányú oksági magyarázat a kettő viszonyában. Ennek megfelelően nem is ambicionálom a kauzalitás felgöngyölítését.

Az viszont elmondható, hogy egy-egy politikai tábor közösségként való működésében a kommunikációnak kiemelt szerepe van. Az általam javasolt definíció relevanciáját alá látszanak támasztani a politikai kommunikátoroknak az utóbbi időben hallható és olvasható fejtegetései, amelyek szerint a politika jelentős részben emberekben, emberek közötti kapcsolatokban, közösségépítésben, és annak lerombolásában gondolkodik.⁷ Illusztratív példaként álljon itt néhány fontosabb megszólalás: a XVIII. Bálványosi Szabadegyetemen elmondott Orbán Viktor-beszéd számunkra nem az illiberális jelző használata miatt érdekes, hanem azért mert világosan kimondtatik: a politikának feladata a közösségépítés.⁸ A közösség mint a Fidesz legfontosabb erőforrása Balog Zoltán nyilatkozatában jelenik meg legvilágosabban: a miniszter 2014 végén nem a közvélemény-kutatások által mért népszerűségvesztéstől, és még csak

nem is a belső ellenségeskedéstől, hanem a politikai közösség felbomlásától tart leginkább.⁹ Ám nemcsak magukra, hanem a baloldalra is időről időre mint közösségre hivatkoznak.¹⁰

A baloldali politikusok pedig nem tiltakoznak ez ellen, bár annak állapotáról eltérően vélekednek. Gyurcsány Ferenc szerint a baloldali közösség él és önazonos, csak össze van zavarodva, mert a sok párt közül nem tudja, hogy melyikre kell szavaznia: kell egy párt, egy vezér és egy program, s az minden nem jobboldali szavazatot besöpör.¹¹ Mások szerint viszont a baloldali közösség, ahogyan 2010 előtt volt, megszűnt. Karácsony Gergely, Tóbiás József és Vágó Gábor mind közösségfogalmakat használ, mikor „új identitásról”,¹² „az emberekkel való kapcsolat átszervezéséről”¹³ vagy „a már létező csoportosulások közötti bizalom és együttmozdulás”¹⁴ kereteinek megteremtéséről beszél. Érezhető tehát, hogy hangsúlyt fektetnek a szavazás pillanatán túli kapcsolatok megerősítésére. Ám annak kimutatása, hogy mindezek anekdotikus elemek vagy tartós mintázatba rendeződő konstellációk, empirikus kutatások szükségesei.

A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓKÖZÖSSÉG KUTATHATÓSÁGA

Nézzük a definíciónk egyes elemeinek kutathatóságát! A jeltermelés kapcsán azt kereshetjük, hogy vannak-e hasonlóan vagy típusosan eltérő módon használt jelek a magyar politikai kommunikációban. Az Árpádsávós-zászló, az Erdélyre, illetve az '56-os *pesti srácokra* történő diszkurzív és vizuális szemiozisos sokrétű rendszere valószínűleg ilyen kötőanyag a radikális jobboldalon. A közös jelentésekről leginkább a szóbeli vagy írásbeli kommunikáció kvalitatív tartalomelemzésével, illetve a diskurzusok hálózatának vizsgálatával kaphatunk képet: amennyiben ugyanazok az értelmezési keretek hasonló használattal feltűnnek a megszólalók különböző köreiben, akkor azt a kommunikáció teremtette közösség bizonyítékaként foghatjuk fel.

A kontaktusokat az egymással történő szóba állással vizsgálhatjuk. Ha bizonyos szereplők között az interakciós kapcsolatok kizárólagosak vagy legalábbis erősebbek, akkor az ismét egyfajta bizonyíték a politikai kommunikációközösség meglétére. Ez a médiumok esetében a hivatkozásaikkal mérhető. A politikusoknál/civil szervezeteknél megnézhetjük, hogy kikkel szerveznek közös eseményeket a kampányok idején vagy egy adott ügy kapcsán. Az események különösen fontosak kutatásunk számára, ugyanis a politikai kommunikáció élmények teremtésével is hozzájárulhat a közösség kialakításához. A fizikai együttlét, a jelenlét, a bevonódás, az aktivitás által felszabaduló pozitív és hosszú távú érzelmi energiák az elköteleződést erősítik. Az sem véletlen, hogy a Fidesz identitáskonstrukcióit Szabó Ildikó elsősorban a tömegrendezvényeken elhangzott Orbán-beszédekből fejti vissza (Szabó, 2007). Egy rossz

élmény azonban bénító hatással lehet. Mindennek alapos feltárása résztvevő megfigyelést (is) igényel, így elsősorban a 2006-tal kezdődő időszak feltárásában, illetve a baloldal 2010 utáni újjáépítésének kísérleteiben lehet segítségünkre.

A kommunikációs szabályszerűségeknél olyanokra figyelhetünk, mint például a csatornahasználat. Ha bizonyos médiumokban mindig ugyanaz a jól azonosítható politikusi, szakértői, értelmiségi vagy civil kör képviselői szólalnak meg, akkor érvelhetünk amellet, hogy egyes közösségek meghatározott kommunikációs csatornákat preferálnak. A különböző korszakok vizsgálatával pedig az időbeli tartósságról kapunk képet.

A politikai kommunikációközösség-koncepciója igazán jól az identitásteremtő, identitás erősítő/gyengítő politikai diskurzusokkal telített ügyekben működhet, amelynek feltárásában meríthetünk a szociális és politikai identitás elméletek (vö. Kiss, 2015: 60.), különösen Leonie Huddy megállapításaiból. Huddy a politikai relevanciával bíró szociális identitások kutatására hívja fel a figyelmet, méghozzá úgy, hogy az ingroup belső, saját magáról szóló – többnyire diszkurzív – konstrukcióit, illetve annak változásait (Huddy, 2001: 130–131.) emeli ki.

Megfigyelhetjük például azokat az eseteket, ahol a politikai kommunikáció kinyitja vagy lezárja az addig adottnak gondolt közösségek határait. Vizsgálható, ahogyan bizonyos szereplők megpróbálnak meglévő új identitásokat, új azonosulási mintákat felkínálni, illetve azt, hogy ezt minként fogadják a megcélzottak. A kampányokat is megkísérelhetjük az ingroup/outgroup konstrukció példáinak tekinteni, amikor a pártok és politikusok különféle jelek, jelentések és interakciós utak segítségével igyekeznek vonzó identitást teremteni (1998: polgár, 2002: büszke baloldal) vagy az összetartozást és a közös misziót hangsúlyozni. Minél inkább előtérbe kerülnek az identitásképző elemek (mondjuk, a szakpolitikai javaslatok kárára), annál inkább érvényes lehet elgondolásunk. Olyan helyzetek leírására gondolok, ahol a megszólalók késztést éreznek a „kik (nem) vagyunk?“, „mit (nem) akarunk?“, „milyenek (nem) vagyunk?“, „kiket (nem) támogatunk?“ típusú kérdések megválaszolására. Ezekben az esetekben vizsgálható, hogy a kommunikátorok értelmezései, szemiotikai erőfeszítései, csatornahasználatai között kirajzolódna-e típusos hasonlóságok és különbözőségek. Valójában a mindhárom korszakra vonatkozó empirikus kutatássorozat lezárultával tudunk majd érvelni amellet, hogy a magyar politikai kommunikáció rendszerváltás utáni története kitermelt-e közösségeket vagy sem, s ha igen, akkor melyek azok jellemzői.

Végül, de nem utolsósorban arról, hogy megkülönböztetünk-e „jó“, illetve „rossz“ politikai kommunikációközösségeket. Különösképpen a populista vagy radikális jobboldalról szóló szakirodalomban van vita arról, hogy például a civil társadalom részei-e a skinhead mozgalmak vagy a bevándorlásellenes csoportosulások. Én a magam részéről követem a Kopecky–Mudde szerzőpá-

ros (2003) útját, vagyis nem zárom ki a radikális jobboldalt a potenciális közösségek közül. Őket politikai tényként kezeltem, amennyiben a magyar politika porondján meghatározó és közösségé összeálló tényezőnek mutatkoznak. A normativitásmentes nézőpontom szerint nem szükséges állást foglalni a tekintetben, hogy milyen a „jó” politikai kommunikációközösség, s milyen diskurzusok, jelek, jelentések, kapcsolathálózati alakzatok, csatornahasználati mintázatok jellemzik azt. A kutatás során az elemzés tárgyait sem legitimálni, sem empatikusan bemutatni, sem pedig támadni nem kívánom, a fókusz a közösségek kommunikáció általi konstrukcióján van, a cél annak leírása, megismerése és kategorizálása.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány során a (politikai) kommunikáció és a (politikai) közösség összefüggéseit igyekeztem görcső alá venni, mégpedig azzal a szándékkal, hogy a *Politikai kommunikáció Magyarországon 1990–2015* című kutatás során megvalósuló empirikus elemzésekhez konceptuális keretet adjak. A politikai kommunikációközösség fogalmi tisztázásához a társadalomtudomány nagyelméletein – deliberáció, szimbolikus interakcionizmus, hálózatelemzés – keresztül vezetett az út. A kutatás nem normatív szemléletéhez illeszkedve amellet érvelek, hogy a politikai kommunikáció egyszerre képes összekötni és elválasztani – integrálni és dezintegrálni a társadalom tagjait. Az így középpontba kerülő közösség-elgondolás a politika identitásteremtő, integratív és dezintegrációs mechanizmusait vizsgálja meg.

JEGYZETEK

- ¹ A kutatást az OTKA (I12323) támogatja. A kéziratot az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetében 2016. november 17-én megvitattuk. Köszönöm a vitán fel szólalók véleményét, illetve a Politikatudományi Szemle által felkért opponens észrevételeit.
- ² Az itt vázolt politikai kommunikáció-fogalom részletes kibontása korábbi munkánkban olvasható (Kiss–Szabó, 2015; Szabó 2014).
- ³ A túl erős elköteleződés személyre gyakorolt negatív hatásairól Elisabeth Frazer írt (Frazer, 1999).
- ⁴ Glózer Rita ellenségkép-kutatásai is hasonló kiindulópontból születtek (lásd: Glózer, 2013; 2014).
- ⁵ Definíciója szerint a diskurzusközösség olyan csoportot jelöl, ahol a tagok a céljukat a kommunikáción keresztül kívánják elérni. A diskurzusközösségek nem kötődnek nyelvi, földrajzi vagy kulturális határokhoz sem. A kötőanyag csupán az, hogy hasonló véleménnyel vannak egy bizonyos kérdésről, azonos diskurzust beszélnek, és hajlandók ezt a nyilvánosság előtt is vállalni (Swales, 1990). Desmond Allison szerint a diskurzusközösségek rendelkezhetnek szervezeti

- hátterrel, de a közösséghez kapcsolódáshoz elegendő a kommunikáció, vagyis az a momentum, amikor az egyén a nyilvánosság előtt világossá teszi az összetartozását a többiekkel (1999).
- ⁶ Sőt, a hátrányból igyekeznek erényt kovácsolni, mint ahogyan az a Figyelőnek adott Vágó Gábor-interjúból világosan látszik, lásd: „Nem lóttak el még minden patront!“. Figyelő, 2014/51-52. szám, 17–19. oldal.
- ⁷ http://gfg.blog.hu/2013/09/08/kozosseg_155; <http://www.hhrf.org/europaiutas/20004/7.htm>
- ⁸ <http://mno.hu/migr/orban-viktor-tusnadfurdoi-beszede-+-video-432398>
- ⁹ Balog Zoltán veszélyesnek tartja a Fidesz beháborúját, mno.hu, 2014. december 20.
- ¹⁰ <http://www.fidesz.hu/hirek/2014-07-03/abszurd-amit-az-ellenzek-csinal/>
- ¹¹ Gyurcsány egyesitené a baloldali pártokat, origo.hu, 2014. augusztus 27.
- ¹² A baloldal válságban van, 168 Óra, 2014. szeptember 15.
- ¹³ Tóbiás: az MSZP győzelemre és nem háborúra készül, hirado.hu, 2014. december 13.
- ¹⁴ „Nem lóttak el még minden patront!“. Figyelő, 2014/51-52. szám, 17-19. oldal.

IRODALOM

- Alexander, C. N. Jr.–Knight, G. (1971): Situated Identities and Social Psychological Experimentation. *Sociometry*, 34 (1): 65–82.
- Alexander, C. N. Jr.–Lauderdale, P. (1977): Situated Identities and Social Influence. *Sociometry*, 40 (3): 225–233.
- Alexander, C. N. Jr.–Wiley, M. G. (1992): Situated Activity and Identity formation. In: Rosenberg–Turner (eds.): *Social Psychology: Sociological Perspectives*. New Brunswick, Transaction Publishers.
- Allison, Desmond (1999): *Language testing and evaluation: an introductory course*. Singapore University Press.
- Amit, Vered–Rapport, Nigel (2002): *The Trouble with Community: Anthropological Reflections on Movement, Identity and Collectivity*. London, Pluto.
- Andersen, Heine (1990): Morality in Three Social Theories: Parsons, Analytical Marxism and Habermas. *Acta Sociologica*. 33 (4): 321–339.
- Anderson, Benedict (2006): *Elképzelt közösségek: gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest, L'Harmattan–Atelier.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert (2011): Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciáspirál. In: Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 347–382.
- Blumer, Herbert (1969): *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press.
- Brint, Steven (2001): Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept. *Sociological Theory*, 19 (1): 1–23, March 2001.
- Charon, Joel M. (2007): *Symbolic interactionism: An introduction, an interpretation, an integration*. New Jersey, Upper Saddle River.
- Cohen, Anthony (1985): *The Symbolic Construction of Community*. London, Tavistock.
- Collins, Randall (2008): *Violence: A Micro-sociological Theory*. Princeton University Press.

- Csaba Zoltán László–Pál Judit (2010): A negatív kapcsolatok alakulása és hatása: elméleti áttekintés és empirikus tesztelés két középiskolai osztályban. *Szociológiai Szemle*, 2013/3., 4–34.
- Frazer, Elisabeth (1999): *The Problem of Communitarian Politics. Unity and conflict*. Oxford, Oxford University Press.
- Freeman C., Linton (2004): *The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science*. Vancouver, Empirical Press.
- Fushe, Jan–Sophie Mützel (2011): Tackling Connections, Structure, and Meaning in Networks: Quantitative and Qualitative Methods in Sociological Network Research. *Quality & Quantity*, 45, 1067–1089.
- Fushe, Jan (2009): The Meaning Structure of Social Networks. *Sociological Theory*, 27:1.
- Gastil, John–Levine, Peter (2005) (ed): *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the Twenty-First Century*. San Fransisco, Jossay Bass.
- Glózer Rita (2013): A „cigányok” mint ellenség diszkurzív konstrukciói a hazai online szélsőjobboldali médiában. In: Bogdán M.–Feischmidt M.–Guld Á. (eds.): „Csak másban”. *Roma reprezentáció a magyar médiában*. Budapest–Pécs, Gondolat Kiadó–PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék. 123–140.
- Glózer Rita (2014): A nemzet helyreállítása a magyarországi nemzeti radikális mozgalom ellenségtematizáló diskurzusaiban. In: Feischmidt M. (eds.): *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. Budapest, L'Harmattan. 159–208.
- Goffman, Erving (1959): *The presentation of self in everyday life*. New York, Anchor Books.
- Goffman, Erving (1963): *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*. Free Press of Glencoe.
- Granovetter, Mark (1973): The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6): 1360–1380.
- Griffin, Em (2003): *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest, Harmat Kiadó.
- Gutmann, Amy–Thompson, Dennis (2004): *Why Deliberative Democracy?* Princeton University Press.
- Habermas, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press.
- Habermas, Jürgen (2011): *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Hódi Sándor (1987): Azonosságkeresés – identitástudat. http://adattar.vmmi.org/cikkek/13842/hid_1987_02_11_hodi.pdf
- Hollstein, Bettina (2011): Qualitative Approaches. In: John Scott–Peter J. Carrington (eds.): *Sage Handbook of Social Network Analysis*. London–New Delhi, Sage.
- Horváth Szilvia (2013): *A Demokrácia és a Politikai. Egy retorikai–diszkurzív demokrácielmélet vázlata*. Doktori Disszertáció, ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola. Kézirat.
- Huddy, Leonie (2001): From social to political identity: A critical examination of social identity theory. *Political Psychology*, 22 (1): 127–156.
- Jacobson, Roman (1960): Linguistics and Poetics: Closing Statement. In: Sebeok, Thomas (ed): *Style in Language*. MIT Press, 350–377.
- Kiss Balázs–Szabó Gabriella (2015): Politikai kommunikáció. In: Körösenyi András (szerk.): *Magyar politikai rendszer*. Budapest, megjelenés alatt.

- Kiss Balázs (2015): Politikai közösség kilencven perc alatt. *Politikatudományi Szemle*, XXIV. évfolyam, 2. szám, 57–87.
- Kopecky, Petr–Mudde, Cas (2003): Rethinking Civil Society. *Democratization*, 10 (3): 1–14.
- Malinowski, Bronislaw (1936): The problem of meaning in primitive languages. In: Ogden, Charles K.–Ivor A. Richards (szerk): *The meaning of meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. Supplement I. 296–336.
- Nagy Péter (2013): *A virtuális térben élő fogyasztó. Fogyasztás és identitás a Second Life világában*. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem.
- Swales, John M. (1990): *Genre Analysis: English in academic and research settings*. Cambridge University Press.
- Szabó Gabriella (2014): *Kommunikáció és Integráció: A magyar médiatörvények európai vitája*. Budapest, L'Harmattan.
- Szabó Ildikó (2007): A nemzet fogalmi konstrukciója a Fidesz diskurzusaiban 1998 és 2006 között. *Politikatudományi Szemle*, XVI. évfolyam, 3. szám, 129–159.
- Szabó Márton (2003): A politikai vita tudományos státusa. In: Pesti Sándor–Szabó Máté (szerk.): *„Jöjj el szabadság”: Bihari Mihály 60. születésnapjára készült ünneplő kötet*. Budapest, Rejtjel Kiadó. 547–562.
- Szűcs Zoltán Gábor (2010): *Az antalli pillanat*. Budapest, L'Harmattan.
- Takács Károly (2011): *Társadalmi kapcsolathálózatok elemzése*. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_08_Kapcsolathalo_elemzes_szerk_Takacs_Karoly/index.html.
- Wellmann, Barry–Leighton, Barry (1979): Networks, Neighborhoods, and Communities Approaches to the Study of the Community Question. *Urban Affairs Quarterly*, 14 (3): 363–390.
- White, Harrison C. (1992): *Identity and Control*. Princeton, Princeton University Press.
- White, Harrison C.–S. A. Boorman–R. L. Breiger (1976): Social structure from multiple networks: I. Blockmodels of roles and positions. *American Journal of Sociology*, 81 (January): 730–780.